

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

ПАНКРАТОВА В. О.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри юридичних дисциплін
(Сумська філія Харківського
національного університету
внутрішніх справ)

УДК 340.132

**ВИМОГИ ДО СУДОВОГО РІШЕННЯ,
ЩО ВИПЛИВАЮТЬ ІЗ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ:
ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

У статті проведений аналіз змісту принципу правової визначеності, досліджені особливості та сфера його застосування в практиці Європейського суду з прав людини. Як висновок обґрунтовується необхідність дослідження принципу правової визначеності, оскільки він являє собою сукупність вимог до судового рішення з метою забезпечення стабільного правового положення особи.

Ключові слова: принцип права, принцип правової визначеності, законні очікування, судове рішення, Європейський суд із прав людини.

В статье проведен анализ содержания принципа правовой определенности, исследованы особенности и сфера его использования в практике Европейского Суда по правам человека. Как взвод, обосновывается необходимость исследования принципа правовой определенности, поскольку он представляет собой совокупность требований к судебному решению с целью обеспечения стабильного правового положения человека.

Ключевые слова: принцип права, принцип правовой определенности, законные ожидания, судебное решение, Европейский суд по правам человека.

A legal analysis of the concept and content of the principle of legal certainty, examined the features and the scope of its use in the practice of the European Court of Human Rights. In conclusion, need for legal certainty principle study is justified, as it is a set of requirements to organization of the court decision in order to ensure human stable legal status.

Key words: principle of law, legal certainty, legitimate expectations, court decision, European Court of Human Rights.

Вступ. Принципи права відіграють ключову роль у процесі створення та реалізації правових норм. Одним із важливих принципів правової системи є принцип правової визначеності, який передбачає змогу особи в розумних межах і за певних обставин передбачати юридичні наслідки своїх дій.

Останнім часом принцип правової визначеності часто розглядають як принцип, який забезпечує стабільність вступу в законну силу рішень (*res judicata*) завдяки практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Дослідженню окремих аспектів цього принципу в процесі прийняття судового рішення, а також вимог, які з нього випливають, присвячено роботи Ф. Гаєка, С. Голова-

того, С. Кашкіна, В. Кернза, М. Козюбри, М. Марченко, Ю. Матвєєвої, С. Погребняка, А. Приймака, П. Рабіновича, М. Савчина, О. Стрельцової, А. Татама, Л. Фуллера, Т. Хартлі, А. Хворостянкіної, С. Шевчука та ін.

Незважаючи на всю важливість внеску вчених у дослідження такої багатогранної проблеми, як принцип правової визначеності та його роль у прийнятті та виконанні судового рішення, не можна не звернути увагу на те, що в цій сфері залишається низка «відкритих» питань, у тому числі з позиції сутності принципу правової визначеності в практиці Європейського суду з прав людини, що робить цю тематику актуальною.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття вимог до судового рішення, що впливають із принципу правової визначеності на основі практики Європейського суду з прав людини.

Результати дослідження. Значну увагу варто зосередити на значенні принципу правової визначеності саме у світлі прийняття та забезпечення виконання судових рішень. Адже саме в процесі виконання судового рішення поновлюється порушене право особи, досягається реалізація законних очікувань. Тому зв'язок принципу правової визначеності та обов'язковості виконання судового рішення є очевидними, оскільки шляхом виконання судового рішення особа отримує визначеність у своєму правовому статусі, упевненість у його незмінності.

Вважаємо, що судове рішення має відповідати принципу правової визначеності у змістовному та процедурному плані.

До змістовних вимог судового рішення доречно зарахувати вмотивованість та чіткість, до процедурних вимог – своєчасність, остаточність судового рішення та його обов'язкове виконання.

Зауважимо, що ці вимоги до судового рішення оптимально визначають його якість із позиції принципу правової визначеності. У процесуальному плані цей перелік може бути розширений. Важливо, щоб судове рішення відповідало зазначеним вимогам, що буде свідчити про задоволення законних очікувань сторін, а отже, відповідатиме принципу правової визначеності.

Розглянемо *змістовні характеристики* судового рішення.

Вмотивованість. Пункт 1 ст. 6 Конвенції містить положення, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [1].

Як бачимо, текстуально вимога вмотивованості не закріплена в Конвенції, але в практиці ЄСПЛ є численні рішення, що вказують на цю вимогу. Варто зауважити, що вмотивованість рішення – це його обґрунтованість, яка дає сторонам зрозуміти, чому суд прийняв те чи інше рішення. З позиції принципу правової визначеності вмотивованість є важливою вимогою, порушення якої веде до свавілля. У судових рішеннях достатнім чином мають бути зазначені мотиви, що лежать в обґрунтуванні рішень [2].

Щодо вмотивованості судових рішень як елемента права на справедливий судовий розгляд Суд наголошував у численних справах, зокрема «Хаджіанастасіу проти Греції» [3], «Ван де Хурк проти Нідерландів» [4], «Хірвісаарі проти Фінляндії» [5], «Богатова проти України» [6], «Проніна проти України» [7] та «Петриченко проти України» [8] та інші.

ЄСПЛ стосовно вмотивованості судового рішення виробив таку позицію:

– суди мають вказувати з достатньою ясністю доводи та мотиви, на яких вони засновують свої рішення для того, щоб засвідчити, що сторони були заслухані, та щоб забезпечити нагляд громадськості за здійсненням правосуддя. Наприклад, у справі «Серявін та інші проти України» від 10 травня 2011 р. Суд вказав, що згідно з його ustalеною практикою, яка відображає принцип, пов'язаний із належним здійсненням правосуддя, у рішеннях судів та інших органів із вирішення спорів мають бути належним чином зазначені підстави, на яких вони ґрунтуються [9];

– рішення має бути вмотивованим, але воно не вимагає давати відповідь на кожний аргумент (п. 61 Постанови Європейського Суду від 19 квітня 1994 р. у справі «Ван де Хурк проти Нідерландів» [4]);

– завданням обґрунтованого рішення є продемонструвати сторонам, що їх вислухали. Умотивовані рішення дають змогу будь-якій стороні оскаржити його, а апеляційній інстанції – змогу переглянути його. Виклад мотивованого рішення є єдиною змогою для громадськості простежити відправлення правосуддя (п. 30 Постанови від 27 вересня 2001 р. у справі «Хірвісаарі проти Фінляндії» [5]).

Доречно зауважити, що німецьке законодавство зводить право бути вислуханим до рівня самостійного конституційного принципу, який гарантує

зацікавленим особам як доступ до правосуддя, так і його внутрішню справедливість [10, с. 25]. Хоча національний суд користується певним правом розсуду, обираючи аргументи і приймаючи докази, він зобов'язаний обґрунтувати свої дії підставами для винесення рішень (п. 36 Постанови від 1 липня 2003 р. у справі «Суоминен проти Фінляндії» [11]). Важливо зазначити, що вмотивованість стосується не тільки судового рішення, а й ухвали чи постанови суду.

Отже, можна дійти висновку про взаємозв'язок принципу правової визначеності та вмотивованості судового рішення, який проявляється, зокрема, в обов'язку судді вказати мотиви рішення для того, щоб для особи і для офіційних осіб воно було визначене, зрозуміле.

Чіткість судового рішення. Для розуміння і належного виконання судового рішення важливо, щоб воно було чітким, викладеним простою мовою, мається на увазі зведення до мінімуму використання специфічних юридичних термінів. У разі використання юридичної термінології доцільно роз'яснити її значення, конкретизувати зрозумілою для особи мовою.

Варто зазначити, що часто вимога чіткості порушується не тільки через неоднозначність у формулюванні, уживанні специфічних термінів, а й через описки або арифметичні помилки. Найчастіше описки зустрічаються в прізвищах осіб, найменуванні юридичних осіб, назвах адрес тощо. Ці недоліки призводять до правової невизначеності. Оскільки особа не може реалізувати права, визначені судовим рішенням (поновитися на роботі, отримати матеріальну компенсацію тощо), тому воно потребує виправлення помилки. Ця процедура займає час, відповідно, створює незручності для особи. Тому вважаємо, що чіткість, яка полягає в точності формулювання судового рішення, є обов'язковою вимогою, що впливає з принципу правової визначеності.

Перейдемо до процедурних вимог судового рішення в аспекті принципу правової визначеності.

Своєчасність судового рішення. У Конвенції вказується, що справа має бути розглянута в розумний строк. Розумний строк передбачає, що справа має бути розглянута без невинуватих затримок і зволікань, настільки швидко, наскільки це можливо залежно від обставин справи. Своєчасність є важливою вимогою правової визначеності, адже надає змогу своєчасно захистити права, свободи та інтереси особи.

Обґрунтованість тривалості провадженнь має бути оцінена з урахуванням критеріїв, заснованих практикою Суду: складність справи, внесок заявника і відповідних органів влади, а також предмет спору (рішення у справах «Пелісьє і Сассі проти Франції» [12], «Фрайдендер проти Франції» [13], «Сюрмелі проти Німеччини») [14].

Отже, своєчасність полягає в тому, що справа має бути розглянута й рішення має бути прийнято без невинуватих затримок. Це дасть змогу реалізувати належний захист прав особи й не створить невизначеності в її правовому положенні.

Остаточність судового рішення. Нині використовується назва остаточності у формі «res judicata», що в перекладі з латини означає «вирішена справа». Проте найбільша сутність цього принципу відображається у латинській максимі «Res judicata pro veritate habetur» – прийняте судове рішення визнається за істиною. Першочергово цей принцип розглядався у вузькому розумінні, проте саме застосування та тлумачення його Європейським Судом значно розширило межі розуміння цього принципу.

Європейський Суд із прав людини в зміст принципу правової визначеності включає такі положення:

- прийняті судами «остаточні», тобто ті, що набрали законної сили, судові постанови не підлягають перегляду;
- не припустимий повторний розгляд справи, що вже була розглянута судом;
- жодна зі сторін не може вимагати перегляду «остаточного» рішення, тобто такого, яке набуло чинності тільки з метою проведення повторного слухання та отримання нового рішення;
- перегляд «остаточного» судового рішення не є відступом від принципу правової визначеності, якщо він здійснюється з метою виправлення судової помилки, неправильного здійснення правосуддя;
- перегляд не може бути прихованою формою оскарження, а наявність протилежних поглядів сторін на справу саме по собі не може служити підставою для перегляду «остаточного» судового рішення;
- перегляд рішення, яке є обов'язковим для сторін, вищестоящим судом неприпустимий за заявою посадової особи;
- перегляд «остаточних» рішень, коли це допустимо, має бути обмежений певними строками [15, с. 4–6].

Вищезазначені групи вимог до остаточності сформульовані на основі судової практики Європейського суду, зокрема постанов ЄСПЛ по справах «Брумареску против Румунії» [16], «Рябих проти Росії» [17], «Праведна проти Росії» [18], «Денисов проти Росії» [19], рішення ЄСПЛ по справах «Сардін проти Росії» [20], «Христов проти України» [21] та ін.

Обов'язкове виконання судових рішень. Через властивість виконання остаточний судовий акт усуває правову невизначеність і остаточно вирішує правовий конфлікт, узгодивши правовідносини з чинним законодавством. Варто зауважити, що виконання судового рішення є результатом розгляду справи, вказує на якість та ефективність судового процесу загалом, на практичні гарантії захисту прав особи. Виконання судового рішення слугує основою правової визначеності, що виявляється в стабільності правового статусу особи.

Судове рішення є складною комплексною категорією, що включає в себе будь-які акти, прийняті судом, у рамках реалізації процесуальних повноважень, незалежно від виду провадження. Зміст принципу обов'язковості рішення судів найповніше відображається в його якісних характеристиках. Судове рішення є особливим актом, який начебто «перевтілює» право абстрактне в реальне [22, с. 27]. Адже саме в процесі виконання судового рішення поновлюються порушене право особи, досягається реалізація законних очікувань. Тому зв'язок принципу правової визначеності та обов'язковості виконання судового рішення є очевидним. Оскільки шляхом виконання судового рішення особа отримує визначеність у правовому статусі, упевненість у його незмінності. Обов'язковість виконання судових рішень є конституційною нормою та належить до основних засад судочинства (ст. 124, п. 9 ч. 3 ст. 129 Конституції України) [23].

Практика Європейського суду з прав людини включає низку рішень, що вказують на значення та необхідність виконання судового рішення. Доречно навести справу «Горнсбі проти Греції» від 19 березня 1997 р., у рішенні якої зазначено, що виконання судового рішення є невід'ємною частиною судового розгляду (40) [24].

Європейський суд із прав людини наголошує на тому, що виконання будь-якого судового рішення є невід'ємною стадією процесу правосуддя і вагомим складником доступу до правосуддя. Тому треба зазначити, що важливим моментом є те, що держава-учасниця Конвенції має докласти всіх зусиль, щоб рішення було виконано. Адже виконання судового рішення є показником якості судочинства держави, реалізації принципу верховенства права, а отже, правової визначеності.

Важливим моментом є строк, протягом якого рішення має бути виконано. Цей строк має залежати від особливостей прийнятого рішення та порядку його виконання, і його не може бути не виправдано затримано. Аналіз практики Європейського суду дозволяє кон-

статувати, що за деяких обставин виконання рішення може бути відкладено, але воно не має порушувати право сторони на виконання рішення. Зокрема у справі «Бурдов проти Росії» від 7 травня 2002 р. передбачається, що та чи інша затримка виконання судового рішення за певних обставин може бути виправдана. Однак затримка не може бути такою, що порушувала б саму суть права, гарантованого п. 1 ст. 6 Конвенції (п. 5) [25].

При цьому варто зауважити, що невиправдане відкладення виконання обов'язкового рішення на тривалий термін може порушувати положення Конвенції. Така точка зору була сформульована Європейським Судом у справі «Райлян проти Росії» від 15 лютого 2007 р. (п. 31). Суд зазначив, що невиправдане відкладення виконання обов'язкового рішення на тривалий термін може порушувати положення Конвенції. Обґрунтованість такого відкладення має бути вирішена, зважаючи також на складність правозастосування, поведінку заявника і компетентних представників влади, а також розмір і характер відшкодування збитків (п. 31) [14].

Отже, принцип правової визначеності безпосередньо пов'язаний із виконанням судового рішення. Основною метою звернення особи до суду є захист свого права. Важливо, щоб суд не тільки визнав, що право порушено, а головне, щоб рішення суду про поновлення права виконувалось. Адже якщо рішення не виконується, тоді нівелюється весь сенс правосуддя. Стрижнем правової визначеності є стабільність, визначеність правового статусу особи. Вважаємо, що принцип правової визначеності реалізується у процесі виконання судового рішення, яке створює впевненість у справедливості, об'єктивності та передбаченості судового процесу.

Висновки. Судове рішення має відповідати принципу правової визначеності в змістовному та процедурному плані.

До змістовних вимог судового рішення доречно зарахувати:

– вмотивованість, яка означає, що в основі судового рішення чітко визначені мотиви, на основі яких прийнято те чи інше рішення. У практиці Європейського Суду вмотивованість пов'язується з правом бути вислуханим, яке, своєю чергою, є запорукою справедливого рішення суду;

– чіткість означає зрозуміле викладання судового рішення, що слугує гарантією визначеності для особи;

До процедурних вимог судового рішення в аспекті принципу правової визначеності належать:

– своєчасність, яка, відповідно до Конвенції, означає розумний строк судового розгляду, тобто в період якого права особи будуть захищені;

– остаточність судового рішення, що в практиці Європейського Суду іменується терміном «res judicata» та складається з таких елементів: прийняті судами «остаточні», тобто рішення, що набрали законної сили, судові постанови не підлягають перегляду; неприпустимо повторно розглядати справу, за якою суд прийняв рішення; остаточне рішення може бути оскаржене і при цьому не бути відступом від принципу правової визначеності, якщо він здійснюється з метою виправлення судової помилки, неправильного здійснення правосуддя; оскарження остаточних судових рішень має бути обмежено певним терміном;

– виконання судового рішення, яке є невід'ємною частиною судового розгляду. Затримка виконання судового рішення на певний період може бути виправдана у виняткових випадках та не має бути такою, що позбавляє сутності право, яке захищається.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : за станом на 4 листоп. 1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
2. Зайцев Ф.А. Мотивированность судебных постановлений как гарантия реализации права на справедливый суд. URL: <http://www.juristlib.ru/book>.
3. Хатзианастасиу против Греции: Решение Европейского суда по правам человека от 16 декабря 1992 г. URL: http://mmdc.ru/praktika_evropejskogo_suda.
4. Ван де Хурк против Нидерландов: Решение Европейского суда по правам человека от 19 апреля 1994 г. URL: <http://europeancourt.ru>.

5. Хірвісаарі проти Фінляндії: Рішення Європейського суду з прав людини від 27 вересня 2001 р. URL: <http://search.ligazakon.ua>.
6. Богатова проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 21 лютого 2011 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_670/.
7. Проніна проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 18 липня 2006 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_096/.
8. Петриченко проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 12 липня 2016 р. URL: <http://old.minjust.gov.ua/file/54710/>.
9. Серявін та інші проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 10 травня 2011 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_672/.
10. Вдовина Е.И. Проблемы «открытости для сторон» в гражданском процессуальном праве Германии и России (теоретический аспект). *Арбитражный и гражданский процесс*. 2011. № 1. С. 24–28.
11. Суоминен против Финляндии: Решение Европейского суда по правам человека от 1 июля 2003 г. URL: <http://litigation.by/evropejskij-sud-po-pravam-cheloveka>.
12. Пелісьє і Сассі проти Франції: Рішення Європейського суду з прав людини від 29 березня 1999 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>.
13. Фрайдлендер проти Франції : Рішення Європейського суду з прав людини від 27 червня 2000 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1.
14. Сюрмелі проти Німеччини: Рішення Європейського суду з прав людини від 8 червня 2006 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO4837.
15. Жуйков В.М. Судебная реформа: проблемы доступа к правосудию. URL: <http://vs-ra.org/library>.
16. Брумареску против Румынии: Постановление Европейского суда по делу от 28 октября 1999 г. URL: <http://europeanecourt.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke>.
17. Рябих проти Росії: Постанова Європейського суду з прав людини від 24 липня 2003 р. URL: <http://www.echr.ru/documents/doc/new/003.htm>.
18. Праведная против России: Постановление Европейского суда по делу от 6 июня 2008 г. URL: http://www.chernoby186.ru/spisok/zakon/osn_zakon.
19. Денисов против России: Постановление Европейского суда по делу от 6 марта 2008 г. URL: http://www.chernoby186.ru/spisok/zakon/osn_zakon.
20. Сардин против России: Решение Европейского суда по делу от 12 февраля 2004 г. URL: http://www.chernoby186.ru/spisok/zakon/osn_zakon.
21. Христов проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 19 лютого 2009 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_443.
22. Ігонін Р.В. Принципи судової влади. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. Число 1. С. 24–29.
23. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р. зі змінами. URL: zakon.rada.gov.ua.
24. Горнсбі проти Греції: Рішення Європейського суду з прав людини від 19 березня 1997 р. URL: http://www.uazakon.com/documents/date_7y/pg_iyclow.
25. Бурдов проти Росії: Рішення Європейського суду з прав людини від 7 травня 2002 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_045.
26. Райлян против Российской Федерации: Постановление Европейского Суда по правам человека от 15 февраля 2007 г. URL: <http://www.precedent.in.ua/ru/index.php?id=1338155983>.

